

Vloga žrtev pri ubojih na Slovenskem*

Dr. Janez Pečar, višji znanstveni sodelavec inštituta za kriminologijo v Ljubljani

1. Uvod

Nasilje je pomembna sestavina človekovega vedenja in ima različne družbene, duševne in biološke vzroke in pogoje. Kazensko pravosodje obravnava predvsem tiste pojave nasilja, ki nastajajo med posamezniki ali skupinami in ki v normalnih okoliščinah tako ali drugače motijo pravno varovano dobro varnosti življenja in zdravja. Številna empirična in tudi teoretična raziskovanja se v zadnjih desetletjih čedalje bolj ukvarjajo tudi s tistimi ljudmi, ki so bili zaradi takega nasilja — žrtve. Pri tem ugotavljajo okoliščine in dejstva, ki bistveno spreminjajo nekatere poglede na vlogo »poškodovanega«, in odkrivajo tistega, ki je pri posameznih dejanjih »resnična žrtev.«

V naši raziskavi smo skušali ugotavljati tudi tiste vzroke, gibanje in silnice v razmerjih med »ubijalcem in ubitim«, zaradi katerih naj bi prišlo do posledic. Predvidevali smo že, po izkušnjah drugih raziskav, da so posebno uboji izredno »personalizirana« dejanja, ki jih zaznamujejo in oblikujejo vzajemna razmerja obeh strani v tako imenovanem viktimgenem (s stališča žrtve), oz. kriminogenem (gledano na splošno) kompleksu. Zlasti nas je zanimalo, koliko so žrtve ubojev na Slovenskem »pasivni subjekt« ter koliko in kako po drugi strani prispevajo k svoji lastni viktimalizaciji in zakaj. Seveda ni bilo mogoče pričakovati, da bi v vsakem primeru posebej ugotovili, kolikšna je stopnja sodelovanja žrtve pri nastanku, razvoju in posledici dejanja (v širokem razponu od absolutnega sodelovanja do absolutne neudeležbe pri dejanjih). Naša prizadevanja so bila skromnejša, vendar upamo, da nam je uspelo odkriti kaj zanimivega za naše razmere.

V interakcijah med žrtvami in storilci ubojev se pogosto skrivajo globoka psihološka razmerja, ne samo trenutna in položajska. Včasih dejanja ki so neredko tudi prikrita in kratkotrajna, nastajajo docela naključno, brez prejšnjih razmerij med obema v paru, iz dotlej nenasilnih razmerij, zaradi duševnih lastnosti ljudi in brez motiva.

* Članek je v bistvu povzetek, sicer pa močno razširjeno dopolnilo nekaterih ugotovitev iz viktimološke razčlembе, ki jo je pisec pripravil za raziskavo »Uboji na Slovenskem«. Raziskavo je financiral Sklad Borisa Kidriča v Ljubljani. V prihodnji številki Revije za kriminalistiko in kriminologijo pa bo izšel prispevek Borisa Udermana, ki obravnava uboje in njihove storilce.

V pričujočem sestavku načenjam problematiko ubojev z viktimološke plati, to je glede na žrtev in njeno vlogo v dejanju.

2. Namen raziskave

Čeprav je bilo v Jugoslaviji opravljenih že več raziskav o ubojih, se navadno manj ukvarjajo z žrtvami. Podobne ugotovitve veljajo tudi za žrtve drugih kaznivih dejanj. Vse kaže tako, da so raziskovanja preveč naravnana na kazniva dejanja in storilce, medtem ko najpogosteje opuščajo proučevanje prispevkov žrtev in pravnih norm, ki sankcionirajo dejanja. Raziskovanje ubojev pa vlogo žrtev nasploh obravnavajo mimogrede in manj z globljih viktimoloških stališč. Razloge za ta pojav je verjetno treba iskati v težavah, nastajajočih pri zbiranju podatkov o ljudeh, ki jih ni več; ker se pravosodje še vedno bolj zanima za storilca kot za žrtev in ker je sodni spis prav glede žrtve najpogosteje edina dokumentacija o njej.

Prav zato je bil naš namen ugotoviti:

— kako se organi kazenskega pravosodja v Sloveniji zanimajo za žrtve ubojev in ali je pri tem v zadnjem desetletju opaziti napredek;

— ali je javno mnenje res naklonjeno žrtvam ubojev in obsoja storilce, zlasti še, ker je znano pravilo »o mrtvem samo dobro«; kakšna so torej vrednostna stališča žrtvinega okolja o njej sami;

— kakšna je sploh vloga žrtev ubojev v Sloveniji in ali je tako izrazita, kot nekateri, zlasti tuji pisci ugotavljajo za svoje razmere;

— iz kakšnih vrst medčloveških razmerij prihaja do spopadov in z njimi tudi do usodnih posledic;

— kakšne vrste ljudi so najpogosteje žrtve oziroma »kateri ubija in kateri je ubit«;

— kakšna je vloga alkoholizma v medsebojnih razmerjih pri ubojih, še posebno glede na to, da je alkoholizem pogostna sestavina nasilja (tudi na Slovenskem) in da oblikuje viktimgena (kriminogena) razmerja;

— kateri mehanizmi v sestavinah osebnih razmerij prevladujejo pri ubojih v Sloveniji — položajski ali reakcijski (ki niso posledica zgolj trenutnih razmerij);

— ali je mogoče samo na podlagi slovenske kazuistike ubojev sestaviti tipološko klasifikacijo žrtev in če že, kakšna je.

Ugotovitve raziskave naj nenazadnje vplivajo tudi na večje zanimanje za viktimologijo nasploh, in za viktimologijo ubojev še posebej.

3. Hipoteze

Hipoteze, ki smo si jih postavili že pri izdelavi načrta za raziskovanje vloge žrtev pri nastajanju ubojev so predvsem naslednje:

— prispevki žrtev, še zlasti pri tako personalizirani kriminaliteti, kot so uboji, so pri nas podobno razširjeni, kot to ugotavljajo nekatere tuje raziskave;

— preddeliktne položaji, iz katerih se porajajo uboji, nastajajo iz neurejenih, konfliktnih in sploh problematičnih medsebojnih razmerij »kriminalnih parov«;

— do ubojev v Sloveniji navadno prihaja med ljudmi, ki so si prostorsko ali čustveno zelo blizu;

— sodelovanje med žrtvijo in storilcem je zapleteno, tako da v takšnih sporih pogosto ni mogoče predvideti njune končne vloge;

— žrtve imajo pogosto osebne lastnosti storilcev ubojev in največkrat izhajajo iz istega ali vsaj podobnega socialnega okolja;

— alkoholizem enega ali obeh v »kriminalnem paru« je pomembna sestavina v etiologiji ubojev;

— uboj kot posledica končne interakcije dveh nosilcev pojava, to je žrtve in storilca, nastane tudi zaradi delovanja tretjih oseb, ki nastopajo v viktimogeni (kriminogeni) situaciji, pa niso ne žrtve ne storilci kaznivih dejanj;

— prispevek žrtev pri ubojih (in nasploh pri nasilnih dejanjih) in ugotovitve o medčloveških razmerjih v konfliktnih položajih, nakazujejo profilaktična in preprečevalna prizadevanja (psihološka, socialno-psihološka itd. pa tudi policijska).

4. Metoda

a) Vzorec

Raziskava je obsegla 271 žrtev ubojev, ki so bile viktimalizirane v Sloveniji v letih 1954 do 1967.

Podatkov o žrtvah ni bilo mogoče zbirati v okolju, v katerem so živele, in tako se ni dalo priti do njihovih »viktimoloških avtopsij« na ta način. Razmere, v katerih smo raziskovali vloge žrtev v dinamiki ubojev, so nam dopuščale predvsem naslonitev na sodne spise oz. na dokumentacijo, ki je na voljo na sodiščih. Pri tem smo upoštevali samo žrtve tistih ubojev, pri katerih sta bila glavna protagonistata samo dva, to je — en storilec in ena žrtev. Tako smo dobili »čiste« krimi-

nalne pare, pri katerih je bilo mogoče raziskovati njihova medosebna razmerja. Če ne bi storili tega, bi morale osebe — vsake pozicije v »paru« nastopati tolikokrat, kolikor je bilo oponentov (npr. več žrtev — en sam storilec ali narobe več storilcev — ena žrtev). Takih primerov pa je tudi sicer bilo samo nekaj.

b) Postopek

Z vnaprej pripravljenim vprašalnikom so zunanji sodelavci zbrali podatke o dejstvih, ki so se nam zdela pomembna za proučevanje vloge žrtve, poleg demografskih podatkov zlasti še:

— značajske poteze žrtev in vrednostna stališča ljudi o njih;

— medosebna razmerja žrtev in storilcev ter pobude in vzroki za konfliktna stanja;

— pogostnost in kakovost stikov med njimi;

— vloga alkoholizma in alkoholiziranosti na življenje žrtev, njihove vedenjske vzorce in vpliv na dogodek ter

— morebitni prispevek tretjih oseb.

Izjave zaslišancev, izvedenska mnenja, zapiski o ekshumacijah in obdukcijah ter podobno gradivo so nam bili dobrodošel vir podatkov, in so nam omogočali ugotoviti viktimološko podobo žrtev in njihovih interakcij s storilci.

Ugotovitve v raziskavi pojasnjujemo z absolutnimi in strukturnimi števili, z metodo h^2 itd. Etiologijo pojavov, razmerja med ljudmi, vrednostna stališča o žrtvah itd. pa dokumentiramo tudi s kratkimi opisi.

5. Ugotovitve

a) Kdo so žrtve?

— Med žrtvami ubojev je 27 % žensk in 73 % moških;

— ženske so navadno viktimalizirane v mlajših letih, moški pa v doraščajoči dobi in zrelosti; starost se kaže kot viktimogen dejavnik, če se povezuje z nesposobnostjo za delo in z boleznijo;

— žrtve so po socialni pripadnosti večinoma telesni delavci;

— zakonska zveza in dogodki, ki se z njo povezujejo, so močan viktimogen dejavnik, saj je med žrtvami izmed vseh oblik družinskega stanu največ poročenih;

— med žrtvami ubojev je več alkoholikov in ekscesivnih pivcev kot tistih, ki jim ni mogoče očitati teh lastnosti. Ti so bili tudi pogosteje že sodno kaznovani in nasilni po svojem vedenju;

— več kot polovica žrtev so ljudje iz njihovega okolja ovrednotili negativno, toda o žrtvah-ženskah so bili še slabšega mnenja kot o moških. Žrtve z neugodnimi osebnimi potezami so pogosteje živele v konfliktnem okolju;

— med najslabše sprejetimi žrtvami so bili alkoholiki in kaznovani;

— slabo vrednotene žrtve so največkrat umrle v opitem stanju, ali bile nasilne pred dogodkom, oz. oboje hkrati (oboje kaže na njihovo vlogo v dogodku in pred njim);

— ženske so bile najpogosteje ubite ali nena doma ali v afektivnem stanju, moški pa so bili pred smrtjo navadno bojazljivejši od žensk.

b) Primerjava žrtev in storilcev

— Ženske so večkrat žrtve kot storilke, moški jemljejo življenje predvsem moškimi in ženske prav tako, ženske ubijajo predvsem poročene, moški ubijajo mlajše od sebe, ženske starejše;

— pregovor »Povej, s kom se družiš, pa ti povem, kdo si!« še posebej velja za žrtve in storilce. Oboji po svojih statusnih položajih sodijo v nižje socialne sloje;

— večina »kriminalnih parov« je ali poročenih ali samskih;

— bolj ko so konflikti v paru pogostni, raje se storilci vnaprej in preiščeno pripravljajo na dejanje (tretjina primerov), žrtve pa raje vnaprej izražajo bojazen, da bodo ubite;

— v času dogodka (ob ubojih) so bili opiti: žrtve in storilci hkrati v 39 %, samo žrtve v 21 %, samo storilci v 16 % primerov; oba sta bila trezna v 24 %. **Alkohol je bil torej zraven pri 67 % ubojih;**

— glede alkoholizma pri nastajanju ubojev ni razločka med žrtvami in storilci. V zvezi z njihovim socialnim položajem in drugimi okoliščinami med njimi gre pri obeh skupinah za subkulturo nasilniškega vedenja;

— žrtve in storilci drugih narodnosti na Slovenskem se večinoma ubijajo med seboj (kar lahko kaže tudi na socialno izolacijo v komuniciranju z avtohtonim prebivalstvom).

c) Povod za viktimogena (kriminogena) razmerja:

— Zaradi različnih človeških osebnosti, nepoznavanja intimnosti, prikritosti itd. je povod izredno težko ugotavljati (primerjaj tudi: pri storilcu se je mogoče opirati na dušeslovne eksploracije in na njegove izjave, pri žrtvi, ki je

ni več, pa vsega tega ni), zato smo se morali pri žrtvah zateči k poenostavitvam in posplošitvam;

— žrtve so dale povod za konfliktna razmerja v 13,5 %, storilci v 13 %, oboji skupaj v 19 %, oboji in še tretji v 4,5 primerov;

— v naši raziskavi je bilo 45 % takih dogodkov, pri katerih med parom ni bilo nobenega viktimogenega sodelovanja in v zvezi s tem tudi ne povoda zanje (gostilniški pretepi in prepiri, napadi duševno abnormnih oseb itd.);

— dinamična viktimogena razmerja se začnajo s povodom enega ali obeh v paru ali celo tretjih oseb. S pobudami se razvijajo mehanizmi medsebojnega delovanja, vplivanja, spreminjanja in oblikovanja ter ustvarjanja ustreznega kolektivnega ozračja v smeri nezaželene posledice;

— med pari, ki so prisiljeni živeti skupaj (zaradi česar koli: zakonske zveze, sorodstva, zaposlitve, gmotnih, stanovanjskih in drugih vzrokov), pogosteje prihaja do dinamičnih viktimogenih interakcij. Na naravo njihovih stikov vpliva tudi njihova osebnost;

— kolikor gre za daljša viktimodinamična razmerja, prevladujejo kot povzročitelji predvsem ženske. Pri parih s poredkjsimi stiki je več moških;

— navzočnost alkohola v določenih vrstah položajev pogosto poraja konflikte, iz katerih nastajajo uboji (in sploh nasilje), čeprav je težko ugotoviti, čemu je alkoholizem vzrok in čemu posledica;

— alkoholizirane žrtve (zlasti v trenutnih — situacijskih konfliktih, brez poprejšnjega viktimogenega razvoja razmerij) prispevajo k lastni viktimalizaciji bolj kot druge.

d) Razvoj viktimogenih razmerij in stanj

— Vrsto in pogodnost stikov med žrtvijo in storilcem določa socialna mobilnost obeh; ki je deloma funkcija socialno ekonomskega statusa posameznika;

— ženske imajo navadno intenzivnejše stike z nasprotnikom v paru in njihova viktimalizacija se navezuje zlasti na zakonsko zvezo ali ljubezen;

— dolgotrajnejše poznavanje karakterizirajo številnejši stiki med obema; navadno imata še iste cilje (toda lahko različne poti do njih);

— več kot $\frac{2}{3}$ parov se je poznalo po več kot 5 let in le $\frac{1}{5}$ dogodkov izhaja iz razmerij, pri katerih »ubiti in ubijalec« nista imela ničesar skupnega;

— ženske žrtve se bolj zapletajo v pogostnejše konflikte z nasprotnikom, medtem ko moški bolj

povzročajo situacijske konflikte, na katere redkeje vplivajo prejšnja viktimogena razmerja;

— afektivnost v medsebojnih razmerjih je pogostejša pri parih s stalnimi stiki ali skupnim življenjem. Le-to omogoča bodisi izzivalnost bodisi bojazen pred nevarnostjo nasprotnika. Oboje pa deluje na nerazsodnost in neobvladovane konflikte;

— tipično, k uboju prispevajoče vedenje žrtev je vznemirjanje, spodbujanje, pa tudi napeljevanje, sramotenje, podcenjevanje in zasmehovanje pa tudi moralno, gmotno, spolno in podobno prikrajševanje, slabo ravnanje z nasprotnikom in povzročanje napetosti v medsebojnih razmerjih;

— starejše so žrtve, redkeje umirajo v trenutnih sporih oziroma spopadih;

— v skoraj polovici razmerij med žrtvijo in storilcem so se vpletale ter različno močno oblikovale in spreminjale njuna razmerja tretje osebe, ki pozneje niso bile niti žrtve niti storilci uboja;

— na konfliktna razmerja vpliva tudi zemljepisna oddaljenost med pari (ali enim izmed njih) ter tretjimi osebami. Tako se zakonci in sorodniki najpogosteje vpletajo v spore drugih, zlasti če žive skupaj ali blizu enega od »kriminalnega para«.

e) Sprožilni mehanizmi pred posledico

— Žrtvino vedenje, besedno izražanje, psihično razpoloženje itd. neposredno pred dogodkom pogosto oblikuje storilčevo ravnanje. Za razvoj h končni posledici je izredno pomemben sprožilni trenutek;

— duševno stanje in vedenje obeh v paru je celota, ki se še posebno kaže v reagiranju na tuje in obvladovanje lastnih impulzov (še posebej, če gre za trenutno izzvane situacije ali storilce brez vnaprejšnjega naklepa);

— žrtve z neugodnimi potezami oz. tiste, ki jih je okolje negativno vrednotilo, so največkrat sprožile dogodek s svojim izzivanjem, draženjem, grožnjami oz. takšnim načinom vedenja in tako, da se pogosto do zadnjega ni vedelo, kateri v paru bo storilec in kateri živ;

— žrtve je pogosto doletela vloga, ki so jo namenile drugim, pa so jih prehiteli z neustreznim reagiranjem na njihovo napadalnost. Prav to še posebno kaže, kako **nasilje poraja hujše nasilje**;

— opite žrtve se bolj vedejo besedno in telesno nasilno ter izzivalno. Le okoli 30 % žrtev je bilo v trenutku smrti treznih;

— opitost ob dogodku je okoliščina, ki se največkrat kaže pri moških žrtvah;

— z opitostjo naraščata napadalnost in razburjenost ter s tem izzivalnost v sprožilnih trenutkih in neustrezno reagiranje;

— žrtve, ki so sicer znane kot alkoholiki in ekscesivni pivci, so tudi ob uboju največkrat alkoholizirane ter zato tudi pogosto nerazsodne in manj sposobne za obrambo;

— uboji, ki so posledica pretepev in izzivanj, se povezujejo z opitostjo in z afektivnimi stanji, zlasti če gre za moške žrtve ali za pare z nestalnimi ali trenutnimi stiki.

6. Razprava

a) Sodni spis ni najbolj primerna podlaga za raziskovanje razgibanih in spremenljivih razmerij med »couple pénal«; ta razmerja so se daljši ali krajši čas oblikovala v posebnih in viktimogenih stanjih, ki so pripeljala do posledic. Sodni spis se bolj posveča posledici. Čeprav je naravnano tudi na iskanje vzroka, skratka k motivu, pa to ugotavlja le bolj enostransko, kajti žrtve ni več, da bi se branila in da bi nam pojasnila, kakšen je njen delež in kakšen je po njenem mnenju prispevek nasprotnika. Izmed vse dokumentacije, zbrane o žrtvi, je še najbolj nepristranska in objektivna sodno-medicinska. Tisto, kar je v viktimologiji ubojev najbolj pomembno, pa sta osebnosti obeh v paru ter njuni duševni procesi in razmerja med njima. Podatki o tem pa so v tovrstnem gradivu bolj površni, subjektivni in laični. Na psihološke ekploracije naletimo le pri storilcih (ki so še ostali), za žrtve (ki jih ni več) pa tega ni, čeprav so te včasih morda še bolj odgovorne za nastali uboj in imajo pri kakem dogodku poglobljeno vlogo. Toda ne glede na to nam je vendarle deloma uspelo načeti predvsem tri sestavine viktimogenih razmerij; to so predvsem: povod za konfliktna razmerja, viktimogeni položaji in sprožilni mehanizmi.

b) Mislim, da še posebej nekatere discipline (sociologija, socialna psihologija, socialna psihopatija, psihologija in psihiatrija sploh itd.) na Slovenskem čaka naloga razložiti oz. pojasniti zakaj so žrtve lastnega* (samomori) in tujega nasilja z najhujšimi posledicami (uboji) največkrat ljudje, ki se ukvarjajo s telesnim oz.

* Glej več o tem v raziskavi: »Samomori na Slovenskem«, ki sva jo opravila prof. dr. Lev Milčinski in pisec tega sestavka.

težakim ročnim delom. Vse kaže, da se nasilnost nekaterih ljudi močneje kaže navznoter ali navzven, to se pravi, do samega sebe ali do drugih. In če je nosilce tega neprikritega, surovega, nezadržljivega, prvinskega in nekontroliranega nasilja najti le med določenimi socialnimi skupinami, kje so torej pri njih tiste meje, in kateri so tisti mehanizmi (v njihovih osebnostih ali socialnih razmerjih) ki v vsakokratnih konfliktnih položajih odločajo, kdaj bo prišlo do eliminacije samega sebe in kdaj koga drugega. V naši raziskavi, pa v dosti drugih, je to vprašanje še dokaj nepojasnjeno ali sploh nenačeto. Slovenska kazuistika pa pri obeh pojavih kaže močnejše nagnjenje k tovrstni nasilnosti v nižjih socialnih skupinah, kot pri drugih enako ali bolj razvitih narodih. Gradivo, ki smo ga uporabili za viktimološko razčlemba, ni dopuščalo raziskovanja v tej smeri. Nedvomno jasno pa je, da ljudje navadno komuniciramo s sebi enakimi in je torej — še zlasti zato, ker so žrtve in storilci zapleteni v skupne konflikte — podobnost med »ubitim in ubijalcem« zelo velika, čeprav lahko oba kažeta vsak svojo stran obraza.

c) Kot posebna zanimivost se z raziskavo odkrivajo »osebni« žrtev. Čeprav gre v raziskovani skupini za manjši odstotek ljudi, ki so v resnici postali žrtve tuje nasilnosti, brezobzirnosti in nepremišljenosti, in to nekatere celo čisto po naključju in brez svoje vloge, pa po drugi strani nastopa velik del takih oseb, ki jih preprosti ljudje imenujejo pijance, prepirljivce, nasilneže, mučilce, suroveže, nemoralneže itd. V nekaterih primerih pa gre za psihopate in duševno abnormne ljudi. Ljudje, katerih vedenjski vzorec je takšen, da stimulira nasilnost drugih, jih spodbuja, napeljuje, izziva in podobno ter jih celo sili v obrambo, pa so pogosteje žrtve tujega povračila, povzročena z lastno napadlastostjo in neustreznim ravnanjem. Primerjava žrtev s storilci je pokazala, da žrtve (še posebnost, če gre za ženske), dostikrat niso boljše od storilcev in so kot žrtve postale samo zato, ker so vloga, ki jih je doletela, namenile svojemu »ubijalcu«. Neredko se negativen »sloves« žrtev kaže kot viktimogena okoliščina. Nasploh pa je odstotek navzočnosti alkoholizma ali alkoholiziranih žrtev najvišji, kar smo jih zasledili v literaturi.

d) Večina ubojev nastaja med ljudmi, ki se poznajo že dalj časa, ki živijo v istem okolju, ki so si med seboj v rodu ali svaštvu, ki jih veže kakšna dobrina itd., kolikor ne gre za ljubezenska ali spolna razmerja v zakonski zvezi ali

zunaj nje. Slovenske razmere kažejo sorazmerje med številom ubojev in dolžino poznavanja parov med seboj. To še posebej velja za zakonce in sorodnike. Stalnost in pogostnost stikov ter dolgotrajnejša poznavanja so očitni zlasti pri ženskih žrtvah, ki so največkrat soproge ali ljubice svojih »ubijalcev«. Njihova razmerja s storilci se razvijajo predvsem na ljubezenski podlagi in dokaj manj na kakšnih drugih. Zato je motiv za njihovo odstranitev iskati prav v tem vzroku. Žrtve — moški so glede tega bolj vezani na raznovrstnost razmerij z ljudmi in zato tudi dolgotrajnejša medsebojna poznavanja v njihovih parih niso tako pomembna oz. očitna. V tem se kaže tudi socialna vloga obeh spolov, njuna družbeno-materialna priznanost in samostojnost, pri tem pa se marsikdaj kaže še patriarhalno razumevanje ženske in njenega položaja v okolju, v katerem je živela do svoje smrti.

e) Zdi se, da je slovenska posebnost tudi to, da je skoraj polovica ubojev nastala iz trenutno povzročeni konfliktnih razmerij; njihova značilnost je, da oba v paru prej nista bila v sporu. Med njima ni bilo spornih vprašanj, lahko da se do dogodka sploh nista poznala. Čeprav tuja raziskovanja temu vprašanju ne dajejo posebnega poudarka, pa kaže tovrstni odstotek na Slovenskem presenetljivo nestrpnost v komuniciranju nekaterih socialnih skupin; to je bolj lastno nekaterim narodnostim z visokim količnikom ubojev (in nizkim količnikom samomorov, a v Sloveniji ni tako). Tudi to ostane še odprto za nadaljnja raziskovanja ob udeležbi socioloških in psiholoških ved.

f) Tudi naša raziskava je pokazala tesno povezanost alkoholizma in nasilnosti. Alkoholizem opazimo bodisi kot okoliščino na strani žrtve ali storilca ali pri obeh hkrati bodisi kot sestavino v sprožilnem trenutku, ki je pospešil, če ne sploh iniciral posledice. Alkoholizem in alkoholiziranost udeležencev smo ugotavljali na vseh stopnjah viktimodinamike, od nastanka pobude pa do uboja in celo pozneje. Zelo redka so bila viktimogena razmerja, ki ne bi pri enem ali pri drugem v paru vsebovala sestavine, poudarjene z alkoholiziranostjo.

g) Pri parih z dolgotrajnejšimi viktimogenimi (kriminogenimi) razmerji pred ubojem (oz. pred smrtjo, glede na žrtve) konflikti nastajajo in se razvijajo z različno intenzivnostjo in nevarnostjo za življenje obeh v paru, pogosto se ne ve, kateri bo žrtve. Pri tem so neredko ogroženi tudi drugi. Tretje osebe prav tako sodelujejo pri oblikovanju razmerij kasnejšega »couple pénal«. V

takih skupinah s »kolektivno psihozo« se je zopet v naših razmerah pokazalo, da imajo ženske — žrtve pogostnejše oz. stalnejše spore z nasprotnikom v paru, da se poredkeje zapletajo v trenutne in (enkratne) konflikte, da je njihova vloga bolj vznemirjanje, privlačnost, spodbujanje itd. Hkrati pa jih je okolje slabše, bolj neusmiljeno in manj popustljivo vrednotilo in jim večkrat pripisovalo delež za nastanek dejanja. Nasploh smo pri velikem številu žrtev, še zlasti pa pri ženskah, ugotovili, da so ljudje, ki so jih poznali, imeli slabo mnenje o njih, da so jih obsojali, se jim izogibali in podobno. V posameznih primerih je celo sodna obravnava nalletela na odobravanje nastale posledice.

h) Koeficient ubojev in v zvezi s tem število žrtev v Sloveniji sta v primerjavi z nekaterimi drugimi narodi (bodisi v Jugoslaviji bodisi zunaj nje), razmeroma nizka. Čeprav smo v raziskavi upoštevali 14-letno obdobje, smo po naših merilih zbrali podatke za 271 žrtev. Tudi razmeroma majhno število žrtev nam je deloma omogočilo zbrati precej podatkov o lastnostih žrtev in njihovih osebnih posebnostih, o položajih, v katerih so bile viktimalizirane, o viktimogenih razmerjih, v katerih so živele itd. skratka o njihovih bio-psiho-socialnih okoliščinah, pomembnih za viktimologijo. Čeprav bi o tem pogosto potrebovali več podatkov, smo se vendarle lotili nekakšne tipološke delitve žrtev: pokazala naj bi nam, kdo so sploh žrtve ubojev na Slovenskem, zlasti če upoštevamo nekatere sociološke in psihološke ozire. Povedati pa je treba, da smo pri tem ugotovili manj homogenih skupin z zadostnim številom žrtev na eni strani in z zadostnimi posebnostmi na drugi. Toda ne glede na pomisleke sodimo, da se v slovenski kazuistiki ubojev po sociološki plati kažejo naslednji tipi: otroci, starši, zakonci, ljubimci in naključne žrtve; s psihološke pa: duševno abnormni, nasilni in alkoholiki.

i) Čeprav imamo za tipološke delitve ljudi različne ugovore in pomisleke, pa imajo, zlasti na področju, ki ga obravnavamo, skupaj s kraji, kjer navadno nastajajo uboji, načini razmerij med ljudmi, dejavniki, ki vplivajo na razmerja, položaji v katerih navadno nastajajo spopadi, in podobnimi ali kakšnimi posebnimi sestavinami pomemben prispevek pri preprečevanju ubojev (še preden pride do posledic). Tipologija ljudi in žrtev zadeva predvsem njihove osebnosti. Toda te osebnosti žive v socialnem okolju z drugimi. Ker gre pri ubojih večinoma za izredno personalizirano razmerja, ki so neredko zelo čustveno

in osebno obarvana ter skaljena, jih je mogoče zmanjševati s pravočasnimi posegi bodisi strokovnih ali laičnih oseb. V našem primeru bi lahko ob spoznavanju skritih nevarnosti marsikaj storili, temu pa se danes v razmerjih do bližnjih prepogosto ogibamo, bodisi kot uradne osebe bodisi kot občani. Praktična vloga viktimologije pa je prav v opozarjanju na nevarnosti, ki nastajajo.

7. Sklep

Žrtev je torej le del obraza, ki ga v našem smislu sestavljajo dejanje, njegov storilec in oškodovanec. Oba protagonista navadno izhajata iz skupnega družbenega okolja, ki je bilo spričo nastalega spopada največkrat ugodno za nastanek posledic. V »kriminalnih gnečah« z ustrezno »skupinsko psihozo« pogosto prihaja do dejanj z najhujšimi posledicami za življenje in telo posameznikov, posebno če je »subkultura nasilja«, vedenjski vzorec in način reševanja spopadov med ljudmi ali kakih ožjih družbenih skupin. Uboj je redkeje pojav, ki bi imel svojo genezo samo v razmerjih, za katera bi bila zainteresirana zgolj dva človeka. Največkrat gre za reševanje položaja, za katerega se tako ali drugače zanima več ljudi; ti so najpogosteje čustveno, redkeje tudi gmotno angažirani za izid. To daje ubojem poseben pečat, ki pa se nazadnje (zlasti pa pred sodiščem) skrči predvsem na razmerje še živečega storilca do ubite žrtve za časa njegovega življenja.

Domača raziskovanja ubojev se doslej niso posebno zanimala za žrtve tovrstnih dejanj. V njihovem ospredju sta storilec in dejanje. Le tu in tam naletimo na parcialna razmišljanja o žrtvah. Nekateri tuje raziskave jih bolj poudarjajo, čeprav spet ne tako, da bi lahko primerjali kake okoliščine, posebej pomembne za razvoj razmerij do viktimalizacije enega iz para. Toda splošen vtis je, da so koncepti o viktimodinamiki razmerij podobni, saj gre končno za dejanje, ki se v zgodovini človeštva tudi po motivu kot po načinu ni kdovekoliko spreminjalo.

Nasprotja, ki nastajajo med ljudmi, so trenutna ali trajnejša. Od sprožilnega trenutka v deliktnem položaju, v katerem eden (ali oba) zgubi občutek za mero, je odvisno, kdaj bo prišlo do posledice. Dogaja se, da jo oba nosilca (ali nosilci) niti nočeta ali se je ne zavedata, toda do nje prihaja včasih tudi brez njune volje, ker sta oba igrače v rokah tretjih. V večini primerov

gre za neurejena, nerešena, boleča in podobna razmerja, ki jih vsaj eden iz para ne more prenesti, ne da bi mu bilo treba izločiti drugega.

Prostorska ali čustvena navezanost ali bližina je pomembna viktimogena sestavina v razmerjih znotraj »kriminalnih parov«. Čeprav tega ni mogoče trditi za vse uboje na Slovenskem, pa je vendarle visok odstotek takih parov, katerih življenje spremljata prav ti dve okoliščini. Zaradi njih in iz njih pogosto nastajajo spopadi.

V viktimodinamiki razmerij med obema v paru je pogosto težko reči, kaj je posledica in kaj vzrok. Zato se tudi dogaja, da je **ubit tisti, ki bi sicer moral biti storilec, in storilec tisti, ki bi moral biti ubit**. Neredko je tudi storilec zelo blizu svoje smrti. Čeprav je vloga vsakega v paru sicer pri nesituacijskih ubojih večinoma že vnaprej določena in načeloma nespremenljiva do posledice (na to kažejo: storilčeve grožnje in priprave, žrtvino izražanje strahu itd.), pa se v trenutno izzvanih, impulzivnih in situacijskih konfliktih do zadnjega ne ve, kakšno vlogo bo kateri imel (o tem odločata tudi hitrost pomoči in sodobna medicinska tehnologija).

Naša raziskava je potrdila, da ima dosti žrtev ubojev lastnosti njihovih storilcev. Ker večinoma izhajajo iz istega socialnega okolja, so si zelo podobni, enaki po izobrazbi, po socialnem statusu in pozicijah, po osebnih potezah in vrednotah ter podobno. Čeprav gre tudi za izjeme in odstopanja, moramo ugotoviti, da so ljudje neredko vrednotili žrtve iz nekaterih parov slabše kot »ubijalce«. S tem pa je lahko močno določena tudi njihova vloga od pobude do sprožilnega trenutka.

V naši kazuistiki se je alkoholizem pokazal kot izreden kriminogen in viktimogen dejavnik. Alkoholizirana oseba v konfliktnih stanjih ustvarja ugodne okoliščine za nasilje, alkoholizem »zmanjšuje odpornost žrtve in njeno budnost, povečuje nesmotrnost, zamegljuje kritično razsojanje in zmanjšuje zadržke« (Fattah). Alkoholik ali alkoholizirana žrtev pa sta že sama po sebi idealen objekt, ki povzroča nevarnost in nad katerim visi nevarnost.

Uboji navadno nastajajo zaradi pomembnih zadev v razmerjih med ljudmi. Pomembnost je odvisna od nosilcev pojava in je ne gre meriti po splošnih merilih (lahko: užaljen ponos, čast, fantovski ugled ali izguba ljubljene osebe, zaradi njene ljubezni do drugih itd.). Zato se v razmerja parov vpletajo tudi tretje osebe ter jih oblikujejo in spreminjajo. To gre včasih celo

tako daleč, da imajo »tretji« poglobitno vlogo, ne da bi bili pri tem prizadeti.

Ker gre pri ubojih večinoma za dejanja, ki so nastala iz viktimogenih (kriminogenih) razmerij, ki so bila, če ne dolgotrajnejša, pa vsaj javna, očitna, s poprejšnjim kazanjem nasilja, ob udeležbi več kot dveh ljudi, če ne celih skupin itd., je nanje mogoče delovati preprečevalno, v kulturno-vzgojnih, socialno-pedagoških, družbenopolitičnih in drugih ozirih. Ta dejavnost bi morala še posebej zajeti družbene plasti in skupine, ki se nagibajo k nasilju, bodisi zaradi etno-psiholoških dejavnikov bodisi zaradi osebnostne sestave ali drugih okoliščin. Pri tem gre seveda za preprečevanje slehernega nasilja, ne samo ubojev.

8. Povzetek

Za celotno predstavo o problematiki bi morali pogledati še drugo stran: storilca in dejanje. Ker pa je bilo naše prizadevanje prvo temeljitejše raziskovanje žrtev ubojev na slovenskih tleh in smo v njem obsegli več kot desetletje, je prav, da jim posvetimo še posebno pozornost.

Žrtve ubojev so večinoma moški — v enakem deležu samski in poročeni — medtem ko je žensk $\frac{1}{4}$ in med njimi prevladujejo poročene. Po socialnem položaju gre za ljudi, ki se ukvarjajo s telesnim delom, ki imajo nizko izobrazbo in kot taki navadno živijo v družbenih skupinah, v katerih je nasilnost lahko vzorec za reševanje spornih vprašanj.

Primerjava žrtev in storilcev ubojev je pokazala, da gre večinoma za istovrstne ljudi s podobnimi statusnimi pozicijami in v zvezi s tem verjetno z enakimi vrednotami in moralnimi normami. Nasilnost v vedenju je bilo opaziti tako pri prvih kot pri drugih.

Značajske poteze in osebne lastnosti več kot polovice žrtev v njihovem okolju niso bile ovrednotene pozitivno. Zlasti slab glas so uživale žrtve — ženske, alkoholiki in že prej kaznovani. Te skupine so imele še v času življenja po več spopadov z okoljem kot druge žrtve, poleg tega je bila tudi njihova vloga v dejanju bolj izzivalna.

»Kriminalni pari« le v $\frac{1}{5}$ ubojev niso imeli nič skupnega. Sicer pa so se kot posebnost pokazali: stalnost skupnega bivanja, pogostnost medsebojnih stikov pa tudi bolj ali manj pogostni spopadi.

Izmed vseh znanih oz. ugotovljenih vzrokov za viktimogena razmerja so jih *žrtve povzročile*

67%. Kot povzročitelji še posebej nastopajo ženske, očitno prednjačijo pri parih z daljšo viktodinamiko in se tudi pogosteje zapletajo v spopade, medtem ko moški (zlasti mlajši) močno prevladujejo v trenutno nastalih spopadih. Sicer pa velja pravilo: Stalnejši ko so stiki med obema v paru, pogostnejši so spopadi med njima.

Sklepni del razgibanih razmerij med nosilcema pojava inicira kak sprožilni trenutek, ne glede na to, ali je viktimotočno razmerje trajalo že prej ali pa se je začelo neposredno pred dogodkom. Tudi tu se pokaže izzivalna in napeljevalna vloga žrtev, kolikor se ni pri enkratnih spopadih

z njihovim prispevkom pričela sploh zaradi tega. Žrtve so v več kot polovici primerov izzvale dejanje, bodisi telesno (največkrat), bodisi z govorjenjem ali kako drugače.

Moški so bili največkrat ubiti v alkoholiziranem stanju, ženske pa nenadoma ali v afektivnih stanjih. Afektivnost je pogostnejša v parih s stalnimi stiki.

V tretjini primerov so se storilci ubojev pripravili vnaprej — naklepno in premišljeno. Priprave na dejanje so funkcija pogostnosti spopadov ter iniciative v konfliktih.

V raziskavi uporabljena literatura je navedena v elaboratu, ki ga hrani institut za kriminologijo v Ljubljani.

UDC 343.98:343.611 (497.12)

The Role of the Victim in Criminal Homicide in Slovenia

Dr. Janez Pečar, Higher Scientific Research Worker, Institute of Criminology, Ljubljana

In research into homicide in Slovenia, the period from 1954—1967 has been taken into account. The cases of 271 victims of homicides have also been analyzed. The type and degree of the victim's interaction in the genesis of the crime differ greatly: from being absolutely passive in cases where the offender and the victim did not know each other, to cases in which the victim could be considered the perpetrator. From a victimological point of view two kinds of homicides are to be differentiated: one which results from victimogene relations established before the offence (this is the prevalent type) and the second which results from sudden conflicts without any previous victimogene relations.

The importance of the victim's role in homicides is especially illustrated by the following: victim's actions were the immediate cause of criminogene relations in 67%; victims provoked the offence by verbal or physical activity in 51% of cases; 50%

of the victims were excessive drinkers or alcoholics; nearly $\frac{2}{3}$ of the victims were under the influence of alcohol at the time of the offence; more than $\frac{1}{2}$ of the victims were evaluated negatively in terms of personality by their social environment.

The female victims differed from the males in that their evaluation was more negative than that of the males; the majority were married; as to age they were either rather young or rather old; they had been in conflicting relations with the offenders for a longer time; love was the prevalent motive for the homicide.

As to the differences analyzed, there exist no special discrepancies between victims and offenders. Both tend to belong to lower social strata. In both groups violence seems to be the behaviour pattern for solving mutual conflicts or for satisfying material or psychological needs.